

BEREK SÁNDOR

CIGÁNY/ROMA REPREZENTÁCIÓK/ÖNREPREZENTÁCIÓK ÉS A BEFOGADÓK KAPCSOLATA

1. A probléma

A cigány/roma reprezentációk/önreprezentációk és a befogadók kapcsolata című tanulmány azt kívánja érzékeltetni, hogy a befogadók a felkínált cigány/roma reprezentációk elemeiből mit fogadnak el és mit utasítanak el, milyen elemekkel azonosulnak, és milyen elemek alkotják a nem-azonosság repertoárját, ezek közül melyek stabilak, rögzültek és ismétlődőek. Az elemzés a téma kontextusának meghatározása után bemutatja egy kiválasztott periódusban a RomNet¹ című internetes honlap témarendszerét és ebben a tankönyvek–oktatás–reprezentáció tematika relatív jelentőségét, majd a RomNet Fórum² így kijelölt témáiban a cigány/roma reprezentációk elemeinek a hozzászólásokból az elfogadás-elutasítás aktuusaival kibontakozó struktúráit, végül következtetéseket fogalmaz meg a diskurzus állapotáról, és az elfogadás-elutasítás aktusait a kontextus szerkezetével magyarázza.

2. A kontextus

A roma identitás átépítésének történeti folyamatát és problematikáját európai keretben értelmezve, Slawomir Kapralski³ állapította meg, hogy tudatos kísérlet folyik a nem területi alapon szerveződő etnikai-nemzeti csoport elfogadott státuszának elérésére. Ez Ian Hancock nemzet-meghatározása – nem politikai, autonóm etnikai csoport, függetlenül a méretétől és attól, hogy van-e saját területe – és nacionalizmusdefiníciója – egy néppel való azonosság tudata és törekvés ennek az azonosságtudatnak a megerősítésére, amely elvezet oda, hogy a többségi társadalom a történelmi, kulturális, nyelvi, politikai, vallási vagy más jellegű összetartozás alapján önálló népnek ismerje el – segítségével értelmezhető.

Az etnikai revitalizáció folyamata mint önálló és addig figyelmen kívül hagyott magyarázó tényező oktatásszociológiai összefüggésben Magyarországon már az 1980-as évek végén megfogalmazódott,⁴ szándéka szerint korrigálva az intézményrendszerben érvényes értelmezéseket és a pedagógiai gyakorlatokat. Az 1990-es évek elején a cigány kultúra rendszerét vizsgálva és a cigánykutatókat áttekintve Csongor Anna és Szuhay Péter a cigányságot már nemzetiségként határozta meg: „Az a tény, hogy a cigányság etnikai integrálódásának folyamata viszonylag új keletű jelenség – s természetesen számtalan ideológikus, mesterséges, kulturális szintetizáló eljárást igényel – nem változtat azon, hogy ma Magyarországon a cigányság egyértelműen nemzetiség.”⁵ Kritériumaik között – a többségi társadalom általában kirekesztő és megbélyegző vele szemben, cigányként tartják számon és nyilván és ezt felismeri, összetartozását önmeghatározás-ként fogadja el, rendkívül zárt etnikus endogámiát dolgoz ki, melyben három alrendszer működött, a magyar, a cigány és a román anyanyelvűek közösségeit – nem szerepelt a közös nyelv létezése.

A folyamat gyorsaságát mutatja, hogy az 1990-es évek közepétől az etnikai csoportok kulturális integrációjának és a nemzeti kultúra megalkotásának, a kulturális másság kidolgozásának jelenségeiről és problémáiról lehetett beszélni: „A cigány etnikai csoportok integrálásához megközelítően egységes kulturális nyelv kialakítására és egy kö-

zösen beszélt kulturális dialektus elfogadtatására van szükség. Meg kell tehát teremteni annak a cigány nemzeti kultúrának az alapjait, amelyet a cigányság különböző csoportjai egyaránt elfogadnak, s 'kötelezőnek' tekintenek."⁶

Az ezredforduló utáni évtized első harmadában továbbra is ez a konfliktusos folyamat zajlott. „Ma Magyarországon, miközben a cigány etnikai csoportok értelmiségi képviselői a csoportok közötti kulturális integráció megalkotásán dolgoznak, a népi kultúra szintjén még a csoportok közötti 'állóháborút' érzékelhetjük.”⁷ Visszautalva az 1990-es évek közepének helyzetértelmezésére: „...korábban a három etnikai csoport között egy szimbolikus és egy valóságos presztízsharc folyt. A cigány csoportok közötti hierarchia végső megállapítása volt az egyik tétje e küzdelemnek, másfelől pedig annak eldöntése vált fontossá, hogy ki valójában az autentikus cigány.”⁸ Az önmeghatározó képesség jelentőségét a magyarországi roma politikai elit tagjai is megfogalmazták: „Az identitás, a köztársaság, a demokrácia és az emberi, állampolgári jogok azok a kérdések, amelyek mentén a mai romapolitikát meghatározhatjuk.”⁹

De miért emelkedhet meg és léphet a közvetlen politikai célok sorába az identitás témája? „Tudomásul kell vennünk, hogy a romák roma identitása archaikus, hagyományos roma közösségi 'belsőnek' nevezhető, különféle közösségi azonosságokat is hordoz, azonban megkülönböztetve ettől, a nem roma közösség romaképét is tartalmazza a 'romának, cigánynak' nevezett identitás, amely külső eleme a roma identitásnak. Ezekkel a külső elemekkel vagy azonosulnak a romák vagy nem. De mivel nem önazonosulási folyamatból erednek, így a roma identitás részeként való megjelenésük lelkileg is, szociálisan, szociálpszichológiailag is anakronisztikus. Hiszen hogyan lehet a roma identitás része az, ami nem is önazonos, nem önmeghatározó élmények eredménye? Ebből következően maguknak a romáknak is ellentmondásos: hol alkalmazkodóan elfogadó, hol elutasított ezeknek a külső, többnyire elítélletes identitáselemeknek az énképükben való helyük. Az ilyen elutasított kisebbségi identitáselemeknek a szomorú sorsa mégsem az, hogy kirekesztődnének a közösség, az egyén azonosságtudatából, hanem az, hogy ezekkel a roma közösségek és tagjaik nap mint nap magukban és a gádzsókkal megküzdnek; leküzdendő és frusztráló tudati tartalomként élik meg: vagyis ekként is anakronisztikus részei az identitásuknak.”¹⁰

A Slawomir Kapralski és a Szuhay Péter által jelzett *státuszigény* megtalálható az általános iskolai cigány népismereti tankönyvek szerzőinek szándékai között: „Nyelve nélkül a cigányság nem szállhat sikeresen síkra az őt oly jogosan megillető nemzetiségi jogokért.”¹¹ Meghatározó elemként kimutatható a *dominancia és az autentikusság problematikájának* megjelenése és beépülése az ismeretek strukturálásának folyamatába. A népismeret elsajátításának lehetséges eredménye a környezet, a rokonok, a család, az egyén önfelértékelődési folyamata, a kapcsolatok elmélyülése, a társadalmi integráció lehetősége, a roma/cigány kultúra és nyelv elsajátítása mellett az *identitás rekonstrukciója* a kétnyelvűség és a nyelvi asszimiláció körülményei között: „A népismereti tankönyv megalkotásának legfontosabb célja ennek a tudásnak az elsajátítása, mert az identitás helyes értelmezése majdnem olyan fontos feladat, mint az írás és olvasás elsajátítása.”¹²

3. Reprezentációs konfliktusok:¹³ a RomNet Fórum és a tankönyv-oktatás tematika: a cigány/roma reprezentációk a társadalom terében

Milyen a RomNet Fóruma? A RomNet önmeghatározásában a honlapot roma fiatalok önszerveződé szervezik. Az egyik hozzászóló (2003. május 25. – *Az egri kórház cikkéhez*) értelmezésében „A fórum egyik nagy előnye, hogy itt nem látszik a bőröd színe, és senki nem tudja nemzeti, etnikai hovatartozásod. Tehát mindenki megőrizheti inkog-

nitóját. Tehát amikor a fórumon egy vita elindul, akkor nem a roma és nem roma vita kezdődik el, hanem a gondolatok vitája. Ki ezzel, ki azzal ért egyet.” A RomNet Fórum tematikája és alanyainak önmeghatározása, önmeghatározásaik bemutatása etnikus és nem etnikus alakzatokat egyaránt teremthet, ezért nem alkalmas előzetesen és utólagosan a hozzászólók etnikus azonosítására, míg a megszólalások alacsony elemszáma miatt nem volt értelmezhető a módszertani reprezentativitás szempontjából. Több téma nem vagy csak mérsékelt érdeklődést keltett, nem vagy csak néhány hozzászólást indukált.

A RomNet Fórum archívuma 2005. június 24-én kilencvennégy témát tartalmazott: az első téma bejegyzése 2003. február 9-én történt, az utolsó 2005. június 20-án jelent meg a honlapon. Az elemzésben csak a lezárt konstrukciókat vettem figyelembe.

Mit érzékelhetünk akkor, ha a reprezentáció témáját tekintjük meghatározó diszkurzív elemnek? Azt tapasztaljuk, hogy a reprezentálódás sokféle összefüggésben tematizálódik és a RomNet Fórum témáiból tizenhét volt értelmezhető a reprezentálódás problematika megnyilvánulásának, de ezeknek a diskurzusoknak az időtartama rövid, és a hozzászólások száma viszonylag kevés. Önálló problematizációnak, a cigány/roma reprezentáció téma minden más összefüggéstől mentes megjelenéseként vagy kizárólagos diszkurzív kiindulópontjaként, tizenegy téma bizonyult,¹⁴ amelyből azonban négy az etnicizált nemi reprezentációt artikulálta.

Mit figyelhetünk meg a roma reprezentációk és a befogadók kapcsolatát a tankönyvek és az oktatás nyelvi hálózatába helyezve? Az első keresni kívánt kifejezés a „tankönyv”, míg a keresés a hozzászólások teljes szövegére vonatkozott. A hozzászólások száma három volt, amely három témát érintett.¹⁵ Egy hozzászólás a „Nyelv és asszimiláció” témájában 2003 márciusában a roma nyelvoktatás intézményesítésének lehetőségeit taglalta, egy másik (*Az egri kórház cikkéhez*) 2003 májusában a kisegítő iskolák problematikáját dialogizált formában értelmezte, a harmadik pedig (az „Új roma tömörülést hozna létre Horváth Aladár” témában) 2003 augusztusában a környezet védelmére nevelés és a pedagógusok kapcsolatát mutatta be különböző nézőpontokból.

A második keresni kívánt kifejezés az „oktatás”, míg a keresés a hozzászólások teljes szövegére vonatkozott. A hozzászólások száma negyvenkilenc volt, huszonkét témát érintve. A roma reprezentációk és befogadók kapcsolatával négy olyan hozzászólás foglalkozott,¹⁶ amely illeszkedett az oktatás tematikához. A „*Miről ismerszik a cigány?*” téma 2003 júniusában hatszáz rendőrrel, zászlósokkal és tiszthelyettesekkel, készített felmérés eredményeit, a rendőri gyakorlatokat meghatározó roma reprezentációs rendszert és annak szerveződési módját, a „roma gyerekek roma tanár, roma bűnözőnek roma rendőr” ironizált koncepcióját alkalmazva, leleplező riport formájában ismertette a roma rendőr önbemutató lehetőségét és a szervezet tagjainak etnikus önbemutatót kizáró technikáit. A roma reprezentációs rendszert az önmeghatározás elutasítása, megkövesedett, diszkriminatív és kizáró sztereotip elemek, illetve a bűnözés „tapasztalati” kategóriái formálták, ezek közül az utóbbi megalapozta a roma társadalom „szociális leírását”. Így: „*A muzsikus cigányok már asszimilálódtak a társadalomba. Muzsikus cigánynak nevezik a cigány értelmiséget – a rendőrök szerint nekik nincs identitástudatuk –, a legális kereskedőket és vállalkozókat. A rendőröknek nincs negatív véleményük róluk, igaz – elgondolásuk szerint – ők maguk is elhatárolódnak a cigányoktól.*”

A „*Cigány Kézből nem esznek*” témához 2005 márciusában érkezett hozzászólás a reprezentációk hitelessége és az etnikus identitás szoros kapcsolatát állította, ebben az etnikus identitás központi elemei a cigány nyelvek, karakterizálója a roma kultúra és népismeret oktatása, amelynek célja az etnikus identitás helyreállítása és a sikertelen asszimiláció következményeinek felszámolása. Az elutasított többségi reprezentációk negatív szociális jegyek halmazai: „szegénység és a nyomor, kizártság”, valamint a

„bűnözés, prostitúció, műveletlenség, komplexus zavar”. A támogatott önreprezentáció ennek ellentéteire épül, a cigányok/romák „polgárosodó”, iskolázott, szakmákkal rendelkező, határozott etnikus identitással rendelkező csoportot alkotnak. A többségi reprezentációk egyéb határteremtő, kizáró konstrukciós jegyei a rasszjegy tulajdonítás („látható arcjegyein származása”) és a történeti jelenlét elutasítása („úgy kezeli a romákat, mintha új jövevények lennének”).

Az „*Ön szerint ki a cigány*” témához 2005 júniusában egy szerzőtől két egymást kiegészítő hozzászólás érkezett. A hozzászóló úgy vélekedett, hogy a romák többségének önmagáról és a többségi társadalomnak a romákról hiányos a tudása, mert nem oktatják a roma történelmet. Ezt a hiányt az általános iskoláknak, a roma pártoknak és a roma médiáknak kellene pótolniuk. Az eredet és a nyelv ismeretének elfelejtése identitás zavart okoz, „komplexusokat” teremtett egyes roma csoportokban, és ez a folyamat vezetett el Magyarországon a roma csoportok társadalmi integráltságának csökkenéséhez.

4. Következtetések: a diskurzus állapota

A tankönyvek–oktatás–reprezentáció tematika relatív súlya alacsony volt a kiválasztott periódusban. A „tankönyvek” három Fórum-témával („*Nyelv és asszimiláció*”, „*Az egri kórház cikkéhez*”, „*Új roma tömörülést hozna létre Horváth Aladár*”), az „oktatás” szintén három Fórum-témával („*Miről ismerszik a cigány?*”, „*Cigány Kézből nem esznek*”, „*Ön szerint ki a cigány?*”) kapcsolódott össze. A „tankönyv” és az „oktatás” témákhoz egyaránt négy-négy hozzászólás tartozott.

Önállóan és rendszeresen a tankönyvek–oktatás–reprezentáció tematika nem fogalmazódott meg a RomNet Fórumán, nem hozott létre nyilvános diszkurzív rendszert, de megfigyelhető volt több különböző összefüggésben és különböző tematikai pontokból kiinduló diszkurzív kezdeményezés.

5. Magyarázat: a kontextus szerkezete

5.1. A kontextus alapváltozata

A kontextus alternatív foratókönyveit és működésének rendszerét az 1990-es évek közepétől ismerjük Lázár Guy 1987-ben és 1992-ben készült felmérések adataira épülő elemzéséből, amelyben az 1973 és 1992 között készült közvélemény-kutatások eredményeit is felhasználta.¹⁷ Elemzésének tárgyát a magyarokról és a magyar nemzetfogalomhoz kapcsolódó kisebbségekről – a szórványmagyarság, a magyar kisebbségek, a hazai nemzetiségek, a cigányok és a zsidók – alkotott reprezentációk képezték, amelyeket attribúciós listák, az egyes tulajdonságok összekapcsolódásával kialakuló attribúciós minták, valamint az egyes attribúciós minták kialakulásában meghatározó társadalmi tényezők és attitűdcsoportok leírásával azonosított.

A cigányokról alkotott képben a kedvezőtlen tulajdonságok – ezen belül az érintkezéssel és az életmóddal kapcsolatos normák megszegésére utaló elemek – domináltak. Ezek a tulajdonságok 1987-ben 5 attribúciós mintába – kulturálatlanok, barátságosak, individualisták, összetartóak és versenyképesek –, 1992-ben 4 attribúciós mintába – kulturálatlanok, barátságosak, individualisták és összetartóak – rendeződtek. Következtetése szerint: „A cigánysággal szembeni jó- vagy rosszindulat nem abban nyilvánul meg, hogy az emberek 'jóknak' vagy 'rosszagnak' tartják-e a cigányokat (mert szinte kivétel nélkül 'rosszagnak' tartják őket), hanem abban, hogy 'javíthatóknak' vagy 'javíthatatlanoknak' tekintik-e őket.” A cigányságot mint asszimiláns csoportot inkább

elutasították (nem „rendes” emberek, megengedhető velük szemben kényszer alkalmazása, nem illeszkednének be, nem szükséges támogatásuk és esetleg elkülöníthetőek), mint önálló etnikumot azonban inkább elfogadták (a cigány hagyományok megőrizhetőek, a kulturális teljesítmények elismerhetőek és nem szükséges elmagyarosodásuk).

A cigánysággal kapcsolatos attitűdök 1987-ben 4 rendszerbe – a cigány identitás megőrzése (szegregáció kizárása), integráció-ellenesség, asszimiláció (kényszer alkalmazása) és autonómia (szegregáció) –, 1992-ben 3 rendszerbe – integráció-ellenesség, a cigány identitás megőrzése (szegregáció kizárása) és integráció-asszimiláció (kényszer kizárása) – szerveződtek. Az attitűdök háttérében felfedezhető a politikai vagy államnemzet és a nyelvi-etnikai vagy kultúrnemzet modellek hatásrendszere, de ezek a modellek hajlamosak a kettős vagy többes etnikai identitás el nem ismerésére, a nyelvi-etnikai vagy kultúrnemzet modell pedig ezen túl arra is, hogy a kisebbségeket olyan külcsoporthoz minősítse, amelyek az állampolgárok közösségébe beletartoznak, de a nemzetek már nem részei.

Lázár Guy a téma fogalmi rendszerének felépítése – mint az „identitás-aggregátumok”, a státusidentitás és a kulturális identitás – mellett a lehetséges etnikai konfliktusok Susan Olzak-féle tipológiáját kibővítette, a tipológiában az asszimilációs és a versenyhelyzetből fakadó konfliktusokhoz a többséget átható identitásválságokból, paradigmaváltásokból eredő konfliktusok mechanizmusát rendelte hozzá. A nemzeti önmeghatározás két „etnikai játszma” eredménye. „Az egyik játszmának a társadalmi fejlettség, a civilizációs-kulturális lejtőn való elhelyezkedés a tétje, a másodiknak pedig a nyelvi-kulturális identitás erősítése. Az első játszmában csak azok a kisebbségek jutnak szóhoz, amelyek a társadalmi fejlődésben elért szintjük, érdekérvényesítő képességük szempontjából markánsan eltérnek 'a' magyaroktól. Ezek a kisebbségek a lejtőn való elhelyezkedésüktől függően negatív vagy pozitív referenciacsoporthoz jelennek meg, és ennek megfelelően identitáserősítő vagy identitásgyengítő szerepet játszanak. A második játszmában mindegyik kisebbség szóhoz jut, de ebben mind a negatív, mind a pozitív referenciacsoporthoz olyan, más nyelvi-kulturális jellemzőkkel rendelkező külcsoporthoz jelennek meg, amelyek a politikai nemzethez való tartozásuk miatt gyengítik 'a' magyarok kulturális identitását, és a nyelvi-etnikai nemzethez tartozó kisebbségek jelennek meg identitáserősítő „belcsoporthoz”.”¹⁸

5.2. A kontextus stabilitása és elmozdulása

A RomNet Fórum világa a tankönyvek–oktatás témakonstrukcióban olyan diskurzuselemek tartalmazott, amelyek arra utaltak, hogy a cigány/roma reprezentációk /önreprezentációk problematizálódásában az alternatív forogatókönyvek rendszerében nem következett be átalakulás. A cigány/roma identitás átépítésének folyamatában a kontextus rögzülése volt érzékelhető. A kontextusban azonban más összefüggésekben elmozdulások is bekövetkeztek, így szervezeti háttér nélkül formálódik, és egymáshoz kapcsolódik a szociális integráció biztosításának, az emberjogi elvárások társadalmi rögzítésének és a nemzetiségi kulturális intézményrendszer megteremtésének igénye. A civil politikai programokban a reprezentáció/önreprezentáció jelentőségére és intézményesítésének fontosságára mutat az, hogy a nemzetiségi kulturális intézményrendszerre vonatkozó elképzelésekben színház, múzeum és kutatóközpont, művészeti és kulturális központ létrehozása mellett napi megjelenésű roma sajtó, országos rádiós és televíziós műsor-szolgáltatás szerepel. Ez már a romák önálló és saját történetének alternatívája, amely nyitott a múltra és nyitott a jövőre.

JEGYZETEK

¹ <http://romnet.hu>, 2005. 06. 24.

² <http://forum.romnet.hu>, 2005. 06. 24.

³ Slawomir Kapralski: Identitásépítés és holocaust: a roma politikai nacionalizmus. *Amaro Drom* 1999 október, www.amarodrom.hu/archivum/2001/0101/text10.htm és [0102/text6.htm](http://www.amarodrom.hu/archivum/2001/0101/text6.htm), 2002. 11. 12.

⁴ Forray R. Katalin – Hegedüs T. András: *A cigány etnikum újjászületőben. Tanulmány a családról és az iskoláról*. Budapest, 1990., Akadémiai, 5–133.

⁵ Csongor Anna – Szuhay Péter: Cigány kultúra, cigánykutatások, *BUKSZ* 1992, 245.

⁶ Szuhay Péter: Cigány kultúra, A magyarországi cigány etnikai csoportok kulturális integrációjáról és a nemzeti kultúra megalkotásáról, *BUKSZ* 1995, 333.

⁷ Szuhay Péter: Akiket cigányoknak neveznek: akik magukat romának, muzsikusként vagy beásnak mondják. In.: Reisz Terézia – Andor Mihály (szerk.): *A cigányság társadalomismerete*. Iskolakultúra-könyvek 13. Pécs, 2002., Iskolakultúra, 30.

⁸ Uo.: 9.

⁹ Horváth Aladár: Gázsó és roma köz-társaság? *Népszabadság*, 2003. május 24., hétfő, 5.

¹⁰ Uo.: 5.

¹¹ Hegyi Ildikó–Ignác József: *Cigány népismereti tankönyv az általános iskola 6. osztálya számára*. Kézirat, 9.

¹² Hegyi Ildikó – Ignác József: *Cigány népismereti tankönyv az általános iskola 5. osztálya számára*. Kézirat, 3.

¹³ A reprezentációs konfliktusok kontextualizálásához: Fleischmidt Margit: *Multikulturalizmus: kultúra, identitás és politika új diskurzusa*, 7–28.; Fleischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*, Budapest, 1997., Osiris–Láthatatlan Kollégium, 5–202.; Kovács Éva: *Identitás és etnicitás Kelet-Közép-Európában*, 7–22., Fedinec Csilla (szerk.): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*, Budapest, 2002., Teleki László Alapítvány, 5–279.; Fosztó László: *Van-e cigány nemzettudat?*, 207–224., Fedinec Csilla (szerk.): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Budapest, 2002., Teleki László Alapítvány, 5–279.; Csepeli György–Örkény Antal–Székelyi Mária: *Hogyan lesz az ember cigány*. *Kritika*, 1999. 3.; Terestyéni Tamás: *Fekete pont*, A középiskolai történelem- és társadalomismeret-tankönyvek romákkal kapcsolatos tartalmi. *Beszélő*, 2004/05, 1–16., beszelo.c3.hu, 2004. 10. 12.; Szuhay Péter–Barati Antónia (szerk.): *Képek a magyarországi cigányság 20. századi történetéből*, „A világ létra, melyen az egyik fel, a másik le megy”. *Antropológiai fotóalbum*. Budapest, 1993. Néprajzi Múzeum, 3–365.; Szuhay Péter (szerk.): *Cigány-kép – roma-kép*. A Néprajzi Múzeum „Romák közép- és Kelet-Európában” című nemzetközi kiállításának képekönve. Budapest, 1998., Néprajzi Múzeum, 3–105.; Szuhay Péter: Az egzotikus vadembertől a hatalom önnön legitimálásáig. A magyarországi cigányokról készített fotók típusai. *Beszélő*, VII/7–8., 97–106.; Kántor Zoltán (szerk. és a bevezetőt írta): *Nacionalizmuselméletek (szöveggyűjtemény)*. Budapest, 2004. Rejtjel, 5–411.; Zoltan Barany: *A kelet-európai cigányság, Rendszerváltás, marginalitás és nemzeti identitás*. Budapest, Athenaeum 2000, 2003. 7–384.; Ladányi János–Szelényi Iván: *A kirekesztettség változó formái. Közép- és délkelet-európai romák történeti és összehasonlító szociológiai vizsgálata*. Budapest, 2004. Napvilág, 5–190.; Neményi Mária–Szalai Júlia (szerk.): *Kisebbségek kisebbsége. A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai*. Budapest, 2005. Új Mandátum, 5–584.

¹⁴ A cigány/roma reprezentáció a RomNet Fórumában: témák, a bejegyzések időtartama és a hozzászólások száma. Dólt betűkkel szerepelnek az általam kizárólagos diszkurzív kiindulópontként értelmezett témák, közülük a csillaggal (*) jelölték az etnicizált nemi reprezentáció témái.

„Roma értelmiségiek, Milyen lesz a jövő roma értelmiségi rétege?“, 2003. 03. 10–04. 17.: 70, „Milyenek a cigány férfiak? Igaz, hogy a cigány férfiak alatt meggyullad a lepedő?“, 2003. 03. 10–04. 02.: 21, „Milyenek a roma nők?“, 2003. 03. 15–05. 20.: 27, „Cigány kultúra“, 2003. 03. 25–04. 14.: 6, „Nyelv és asszimiláció“, 2003. 03. 24–04. 10.: 40, „Győzike a TV2 roma lagzijában!“, 2003. 04. 02–04. 25.: 47, „Gábor-cigányok“, 2003. 04. 14–04. 16.: 7, „Mi a véleményed a szépségversenyéről?“, 2003. 04. 29–05. 28.: 20, „Miről ismerik a cigány?“, 2003. 06. 11–06. 18.: 31, „Vegyes házasság“, 2003. 05. 16–06. 06.: 112, „Cigány nyelvű irodalom“, 2005. 06. 19–06. 27.: 6, „Himnusz“, 2003. 09. 30–10. 10.: 6, „Roma(cigány) nyelv“, 2003. 11. 29–2005. 02. 24.: 6, „Ön szerint ki a cigány“, 2003. 11. 30–2005. 06. 23.: 29, „Miért szeretik a szőke hölgyek a fekete cigányférfiakat?“, 2005. 01. 24–02. 23.: 4, „Cigány Kézből nem esznek“, 2005. 02. 07–04. 02.: 10, „Cigány kulturális művészeti és nyelvi centrum“, 2005. 02. 04–04. 02.: 0.

<http://forum.romnet.hu>, 2005. 06. 24.

¹⁵ A témák és hozzászólások: „TANKÖNYV” keresőszó: <http://forum.romnet.hu>, 2005. 06. 24.: 1. „Nvel és asszimiláció” téma, 2003. március., 2. „Az egrí kórház cikkéhez” téma, 2003. május., 3., Új roma tömörülést hozna létre Horváth Aladár” téma, 2003. augusztus.

¹⁶ A témák és hozzászólások: „OKTATÁS” keresőszó: <http://forum.romnet.hu>, 2005. 06. 24.: 1., „Miről ismerik a cigány?“, téma, 2003. június., 2. „Cigány Kézből nem esznek” téma, 2005. március., 3. „Ön szerint ki a cigány” téma, 2005. június., 4. „Ön szerint ki a cigány” téma, 2005. június.

¹⁷ Lázár Guy: A kisebbségek szerepe a nemzeti identitás kialakulásában. *Regio*, 1995.1–2., 28–63.

¹⁸ Uo.: 58. A civilizációs-kulturális lejtőt Melegh Attila mint kognitív szerkezetet értelmezi.

Irodalom

- Bandor Tamás: Szívügyek, Amaro Drom, 1998. 12., 21.
- Berek Sándor: Cigány/roma identitáskonstrukciók, Hagyomány és eredetiség címmel a Néprajzi Múzeum (Budapest) és a PTE BTK Kommunikációs Tanszéke (Pécs) által szervezett konferencián, Néprajzi Múzeum (Budapest), 2004. szeptember 10-én elhangzott előadás, 1–29.
- Bódi Zsuzsanna: Cigány népismeret, Kaposvár, 1997., Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola Kiadója, 5–167.
- Bourdieu, Pierre: Az identitás és a reprezentáció, Szociológiai Figyelő, 1985.1., 7–22.
- Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária: Hogyan lesz az ember cigány, Kritika, 1999. 3.
- Csongor Anna – Szuhay Péter: Cigány kultúra, cigánykutatások, BUKSZ, 1992. 2., 235–245.p.
- Fleischmidt Margit: Multikulturalizmus: kultúra, identitás és politika új diskurzusa, 7–28.p., Fleischmidt Margit (szerk.): Multikulturalizmus, Bp., 1997., Osiris-Láthatatlan Kollégium, 5–202.p.
- Forray R. Katalin – Hegedűs T. András: A cigány etnikum újjászületében, Tanulmány a családról és az iskoláról, Bp., 1990., Akadémiai, 5-133.p.
- Fosztó László: Van-e cigány nemzettudat?, 207-224.p., Fedinec Csilla (szerk.): Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában, Bp., 2002., Teleki László Alapítvány, 5–279.p.
- Hegyi Ildikó – Ignác József: Cigány népismereti tankönyv az általános iskola 5. osztálya számára, 1–113.p., kézirat.
- Hegyi Ildikó – Ignác József : Cigány népismereti tankönyv az általános iskola 6. osztálya számára, 1–76.p., kézirat.
- Horváth Aladár: Gázsó és roma köz-társaság?, Népszabadság, 2003.május 24., hétvége, 5.p.
- Kántor Zoltán (szerk. és a bevezetőt írta): Nacionalizmuselméletek (szöveggyűjtemény), Bp., Rejtjel, 2004., 5-411.p.
- Kende Ágnes: Abból főznek, amijük van, Amaro Drom, 2000.11.,13–15.p.
- Kende Ágnes: Cigányok tananyagként, Amaro Drom, 1998.12., 20–22.p.
- Kende Ágnes: Romológia a felsőoktatásban, Iskolakultúra, 1998.12., 30–36.p.
- Komoróczy Géza: Kisebbségekből álló társadalom (Elnöki megnyitó a Nyilvánosság Klub Zsidók, cigányok, előítéletek című vitáján), Holmi, 1989.11. 149–153.p.
- Kovács Éva: Identitás és etnicitás Kelet-Közép-Európában, 7–22.p., Fedinec Csilla (szerk.): Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában, Bp., 2002., Teleki László Alapítvány, 5–279.p.
- Kovalcsik Katalin-Réger Zita: A tudomány mint naiv művészet, Kritika, 1995. február, 31–34.p.
- Ladányi János-Szelényi Iván: A kirekesztettség változó formái, Közép- és délkelet-európai romák történeti és összehasonlító szociológiai vizsgálata, Bp., 2004., Napvilág, 5–190.p.
- Lázár Guy: A kisebbségek szerepe a nemzeti identitás kialakulásában, Regio, 1995.1–2., 28–63.p.
- Ligeti György: Cigány népismereti tankönyv a 7–10. osztály számára, Piliscsaba, Én., Konsept-H Könyvkiadó, 5–188.p.
- Melegh Attila. A kelet/nyugat lejtő, Élet és Irodalom, 2003. április 25., 15.p.
- Menyhért Ildikó: Zöld az erdő, Cigány népismereti olvasókönyv az általános iskolák alsó tagozata számára, Piliscsaba, é.n., Konsept-H Könyvkiadó, 5–136.p.
- Michel Foucault: A diskurzus rendje, Holmi, 1991.7., 868–889. p.
- Neményi Mária-Szalai Júlia (szerk.): Kisebbségek kisebbsége, A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai, Bp., 2005., Új Mandátum, 5–584.p.
- Niedermüller Péter: Néprajz, kulturális antropológia, kultúrakutatás, Válasz a hozzászólásokra, Replika, 1994. 15-16., 217–234. p.
- Niedermüller Péter: Paradigmák és esélyek avagy a kulturális antropológia lehetőségei Kelet-Európában, Replika, 1994.13–14., 89–129.p.
- Slawomir Kapralski: Identitásépítés és holocaust: a roma politikai nacionalizmus, Amaro Drom 1999 október, www.amarodrom.hu/archivum/2001/0101/text10.htm; [0102/text6.htm](http://www.amarodrom.hu/archivum/2001/0102/text6.htm), 2002.11.12.

Szuhay Péter: Akiket cigányoknak neveznek: akik magukat romának, muzsikusnak vagy beásnak mondják, In.: A cigányság társadalomismerete, Iskolakultúra-könyvek 13., szerkesztő: Reisz Terézia, Andor Mihály, Pécs, 2002., Iskolakultúra, 9–31.p.

Szuhay Péter: Amit a cigányokról tudni kell, Veszprém, 2000., Veszprém Megyei Pedagógiai Intézet, Veszprém Megyei Pedagógiai Füzetek 10., 3–34. p.

Szuhay Péter: Az egzotikus vadembertől a hatalom önnön legitimálásáig, A magyarországi cigányokról készített fotók típusai, Beszélő, 2002.7–8., 97–106.p.

Szuhay Péter (szerkesztette): Cigány-kép – roma-kép, A Néprajzi Múzeum „Romák közép- és Kelet-Európában” című nemzetközi kiállításának képekönyve, Bp., 1998., Néprajzi Múzeum, 3–105.p.

Szuhay Péter: Cigány kultúra, A magyarországi cigány etnikai csoportok kulturális integrációjáról és a nemzeti kultúra megalkotásáról, BUKSZ, 1995.3., 329–341.p.

Szuhay Péter-Barati Antónia (szerk.): Képek a magyarországi cigányság 20.századi történetéből, „A világ létra, melyen az egyik fel, a másik le megy”, Antropológiai fotóalbum, Bp., 1993., Néprajzi Múzeum, 3–365.p.

Terestyéni Tamás: Fekete pont, A középiskolai történelem- és társadalomismeret-tankönyvek romákkal kapcsolatos tartalmait, Beszélő, 2004/05, 1–16.p., beszelo.c3.hu, 2004.10.12.

Zoltan Barany: A kelet-európai cigányság, Rendszerváltás, marginalitás és nemzetiségi politika, Bp., Athenaeum 2000, 2003., 7–384.p.

Ludman Éva: Kezdet